

moří. Představuje si jej nikoli jako jednorázový vpád, nýbrž jako sérii útoků loupeživých skupinek přicházejících po souši i po moři ze severu.

Tyto útoky, které se podle D. uskutečňovaly na ose Jadran—Iónské moře, přerostly postupem času v loupeživou lavinu, která vedla k celé řadě destrukcí jak na východním pobřeží italském a sicilském, tak i na západním pobřeží illyrském a helladském, a strhla s sebou část obyvatelstva zpustošených krajin, takže se i ono začalo podílet na formování širšího migračního jevu, o němž se v egyptských pramelech hovoří jako o mořských národech (jeho druhou složkou bylo analogické vření ve východní části Balkánského poloostrova a přilehlých asijských oblastech). Pokud se nově obyvatelstvo v helladské oblasti usadilo, došlo poměrně brzy (během jedné či dvou generací) k plné asimilaci těchto nových etnických elementů, jak to velmi názorně ukazuje právě případ Aigeiry, kde se již kolem poloviny 12. stol. př. n. l. (ne-li dříve) jeví tamní vrstvy jako zcela mykénské.

Práce S. Dager-Jalkotzyové vrhá některé nové pohledy na málo jasnou dobu doznívání mykénské civilizace, a třebaže malý rozsah publikace nedovoloval, aby se autorka vypořádala s problematikou v celé šíři, poprávu tu D. vyzdvihuje důležitost západních helladských oblastí pro řešení problematiky etnických otřesů v pozdní době bronzové. Opirá se přitom o studie archeologů zabývajících se vzájemnými vztahy egejského a středoevropského prostoru, zvláště o publikace pražského archeologa J. Bouzka, který se tomuto problémovému okruhu věnuje již po řadu let.

Antonín Bartoněk

Alfred Heubeck, Schrift; Archaeologia Homerica, hrsgb. v. F. Matz u. H.-G. Buchholz; Band III, Kap. X, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht 1979. Stran 205.

Heubeckova práce představuje tě. nejúplnější souhrn informací o egejské epigrafice. Dosvědčuje to samo členění publikace do tří hlavních oddílů: Předalfabetické písemné systémy v egejské oblasti (str. 2–73), Řecká abeceda (73–126), Homér a písmo (126–183). Každá z těchto kapitol je sama o sobě uzavřenou monografií, dotýkající se řešení hlavních problémových okruhů a vybavenou rozsáhlým poznámkovým aparátem.

Nástin vývoje egejských předalfabetických systémů je výborně fundován, prozrazuje výtečnou znalost nejnovějších nálezů i současných názorů a je velmi přehledně členěn. Je rozdělen podle hlavních písemných systémů do 5 kapitol: Krétské hieroglyficko-piktografické písmo (do 15. stol. př. n. l.; str. 2–10); krétské lineární písmo A (1900, resp. 1650–1470 př. n. l.; str. 11–23); krétsko-mykénské lineární písmo B (1520, resp. 1470–1200 př. n. l.; str. 23–54); kyperskomínojské písmo z Kypru a Ugaritu (16.–11. stol. př. n. l.; str. 54–64); klasické kyperské písmo (8.–3. stol. př. n. l.; str. 64–73).

Hieroglyficko-piktografické písmo, zejména v jeho kurzivní formě na hliněných předmětech, pokládá Heubeck za přímého předchůdce obou pozdějších, lineárních písem v tom smyslu, že i hieroglyficko-piktografické písmo je písemný systém v podstatě slabičný, ovšem přitom s doprovodnými ideogramy a číselnými, resp. měrnými označeními. H. se však nedovede rozhodnout mezi dvojím možným pojetím funkce hieroglyfických obrazců na pečetidlech – podle Evanse to byly značky vlastnické, příp. výrobní, podle Grumacha šlo spíše o předměty a obrazce kultovního charakteru. – Volně Heubeck přiřazuje k této skupině i disk z Faistu; na základě některých nově zjištěných paralel pokládá i jeho písemný systém ze slabičný a směr písma za pravoběžný; k pokusům o rozluštění se přitom právem staví skepticky.

Velmi důkladný rozbor je věnován lineárnímu písmu A. Autor registruje i nejnovější nálezy, zvláště z východokrétského Kato Zakro (cca 30 nových dokladů, jeden z nich o 25 znacích) a z Kastelli u západokrétské Chanie (na 185 epigrafických jednotek), konstatuje doložení lineárního písma A na nejméně pěti egejských ostrovech (Mélós, Théra, Kythéra, Naxos, Keós), naproti tomu na helladské pevnině nepokládá znalost tohoto písma za zaručenou. Chronologicky zaujímá podle H. lineární písmo A časové rozpětí zhruba mezi léty 1650 a 1470, přičemž tabulky z Faistu nalezené ve vrstvách z doby kolem roku 1900 autor pokládá za předchůdce stadiu mezi hieroglyfickou kurzivou a vlastním lineárním písmem. A. Heubeck právem považuje 16. stol. př. n. l. za dobu nejšířšího funkčního uplatnění egejských písem.

Přes značnou podobnost nejméně poloviny znaků lineárního písma A s rozluštěným již lineárním písmem B jsou možnosti rozluštění lineárního písma A nedostatečné: to, že nedovedeme předstihnout druhou polovinu znaků, nám nedovoluje hlouběji proniknout do fonetické struktury jazyka, a skutečnost, že delších textů psaných lineárním písmem A je poměrně málo (sotva přes 300 dokladů), nám brání v dostatečném pohledu do nitra morfologické a syntaktické struktury jazyka. Nadto je velmi pravděpodobné, že jazyk mínojských Krétanů patřil k rodině prastarých středomořsko-předoasijských jazyků, o jejichž charakteru máme jen velmi mlhavé představy; z toho důvodu také autor poprvé odkazuje do říše fantazie všechny dosavadní pokusy o interpretaci starokrétského jazyka na řeckém, chetitském, luvijském či semitském základě. Nicméně tu přece jen postrádáme podrobnější informace o některých seriózních pokusech o strukturální jazykový rozbor lineárních A textů, jak se s nimi setkáváme např. u F. Crevatina, A. Furumarka, D. W. Packarda aj. (srov. o tom St. Hiller, *Anz. für das Altertumswiss.* 31 (1978), sl. 27nn.).

Daleko pozitivnější pracovní výsledky může A. Heubeck registrovat v lineárním písmě B, rozluštěném M. Ventrisem a J. Chadwickem v roce 1953. H. tu shromáždil veškeré dostupné informace o dokladech tohoto písma a velmi důkladně se zabývá zejména jejich chronologií. Všechny písemné doklady na vázách (i krétské až na jediný fragment) spadají podle něho do 13. stol. př. n. l., většinou do jeho 2. poloviny. Téměř všechny tabulkové nálezy z helladské pevniny (počítaje v to i tabulky z Théb) klade na sám konec 13. stol. př. n. l., pouze převážná část tabulek z Mykén je o několik málo desítek let starší. Pokud jde o tabulky z Knóssu, je H. nakloněn — proti názoru většiny badatelů — přijímat spíše nižší datování L. R. Palmera, jenž považuje krétské i pevninské tabulkové doklady lineárního písma B v podstatě za současné (cca 1200 př. n. l.). V otázce vzniku tohoto písma zastává H. tradiční stanovisko a soudí, že lineární písmo B bylo vytvořeno adaptací lineárního písma A pro účely řeckého jazyka brzy po velké krétské katastrofě kolem roku 1470 př. n. l. (na rozdíl od názoru F. Schachermeyra, *Saeculum* 10 (1959), 70n., podle něhož počátky lineárního písma B souvisejí s reformou lineárního písma A provedenou ještě za rozkvětu mínojských paláců někdy v 2. polovině 16. stol. př. n. l.). Značnou pozornost věnuje H. interpretační problematice některých sporných znaků, rozboru mykénských ortografických pravidel, klasifikaci ideogramů a vybraným otázkám, které s tím souvisejí. Kapitola o lineárním písmu B je uzavřena rozsáhlým a podnětným souhrnem informací, které nám z textů samých i z jejich náleзовé stratigrafie plynou o mykénské písařské technice i o tamější palácové administrativě. Ve shodě s obecným názorem mykénologů pokládá H. písařskou práci za těsně spojenou s činností administrativního úřednictva mykénských palácových center. O tom svědčí poměrně velký počet písařských rukou z jednotlivých center (Knóssos 75—100, Pylos 40). Na druhé straně někdejší víceúčelovost krétského lineárního písma A (administrativa, kult, příležitostné nápisy na nejrůznějších předmětech luxusní i denní potřeby, sgrafita na zdech) a jeho náleзовá topografická pestrost (na 40 různých lokalit) se v mykénském světě zřejmě zúžila na pouhou palácovou administrativu (a na nápisy na vázách dovážených z Kréty), a je tedy nepochybným dokladem úpadku gramotnosti v egejském světě.

Bohatý na nové informace je i výklad o kyperských písmech. U kyperskomínojského písma se již přijímá rozdělení E. Massonové na tři skupiny: CM 1 (celý Kypř, 16. až 11. stol. př. n. l.), CM 2 (4 tabulky z Enkomi, zčásti značně rozsáhlé; konec 13. stol. př. n. l.), CM 3 (několik fragmentů ze syrského Ugaritu; 14.—13. stol. př. n. l.). K možností rozluštění se vyjadřuje H. opatrně. Přijímá pozorování E. Massonové, že se pod texty tohoto písma skrývají nejméně dva různé jazyky: jeden obtížně identifikovatelného typu, skrývající se pod systémem CM 1 a snad i pod CM 3, a druhý, maloasijsko-churritského typu, pod texty systémem CM 2. Pozitivně H. přijímá i některé konkrétní interpretační pokusy zmíněné badatelky.

Stručný, ale hutný a přehledný je i výklad o klasickém písmu kyperském z 1. tisíciletí př. n. l., který v knize následuje. Jde o kyperský písemný systém navazující na kyperskomínojskou variantu C 1, rozluštěný Angličanem G. Smithem již v roce 1872 a skrývající pod sebou jednak řečtinu, jednak jazyk zcela neznámého charakteru.

V závěru prvního oddílu studie se autor zabývá genetickými souvislostmi egejských a kyperských písemných systémů a ztvárňuje je graficky na připojené tabulce.

Druhá část práce je jednak věnována otázkám vzniku řecké alfabety a jejího prvotního utváření (str. 73—109), jednak je v ní obsažen komentovaný souhrn nejstarších řeckých nápisů, vesměs z 2. poloviny 8. nebo začátku 7. stol. př. n. l. (str. 109—126).

Pokud jde o časové i místní okolnosti vzniku řecké alfabety, Heubeckův výklad se opírá o nejnovější literaturu a autor na základě jejího rozboru i svých vlastních úvah dochází k těmto hlavním závěrům: Pro vznik řecké alfabety je třeba pokládat za bezpečný terminus ante quem polovinu 8. stol. př. n. l. (str. 78); za nejpravděpodobnější oblast jejího vzniku považuje autor Kypr, kde podle H. došlo k adaptaci foinické písmo pro řečtinu někdy v 1. polovině 8. stol. př. n. l. (str. 87). Heubeckův argument ve prospěch Kypru — že totiž jedině tam existovalo v tehdejší řecké světě již z dřívějších dob slabičné písmo, jehož nedostatečná aplikovatelnost na řečtinu byla s to poskytnout podnět k převzetí vhodnějšího písma *hláskového* — se dá ovšem zvrátit i v opak: měli-li řečtí obyvatelé Kypru již v 8. stol. př. n. l. plně zaběhnuté své vlastní slabičné písmo a dovedlo-li toto písmo odolávat konkurenci řecké alfabety až do 3. stol. př. n. l., je to zároveň jistý argument ve prospěch toho, že k převzetí řecké abecedy došlo daleko spíše jinde, právě tam, kde neexistovala žádná písemná tradice. Za těchto okolností se přece jen zdá přijatelnějším stanovisko, které v současné době prosazuje zejména Angličanka L. H. Jefferyová (Local Scripts, Oxford 1961, zvl. 5nn.); podle ní byla místem převzetí řecká obchodní stanice Poseidion, odkrytá v 30. letech tohoto století na asijském pobřeží na sever od Ugaritu na místě zvaném dnes Al Mina.

Na dalších stránkách se H. velmi důkladně zamýšlí nad detailními otázkami převzetí, zvláště pokud jde o některé skupiny foinických znaků, probírá hlavní grafické diference rysy mezi jednotlivými místními alfabetami a speciálně se pak zabývá maloasijskými epichorickými abecedami některých tamních národů, které bývají tradičně odvozovány od řecké alfabety. Podle H. to však bezpečně platí jen o fryzské abecedě, a snad i o lidské a lykijské, kdežto např. u písma karského a sidetského byl asi řecký vliv teprve sekundární (str. 105).

Zbytek druhého oddílu práce vyplňuje zmíněný již rozbor 25 nejstarších řeckých nápisů („Nestorův“ pohár z Ischie, váza z attického Dipylu, 4 další doklady z Attiky, 4 z Ischie, 4 z Korintu, po dvou z Ithaky, Théry a Smyrny, po jednom z Aigíny, Boiótie, jiohitalské Kýmy, Syrákús a z ostrova Naxu. Největší pozornost je věnována „Nestorovu“ poháru, jehož poněkud porušený nápis je tu nově interpretován. Místo tradičního překladu „Jsem Nestorův pohár (*Nestorov émi potérion*), výborný k napití; kdo se z tohoto poháru napije, toho ihned pojme touha po ověněné Afrodité“ navrhuje H. interpretaci „Nestor měl jistý pohár (*Nestorov éen ti potérion*), výborný k napití; ten kdo se však napije z (našeho) poháru, toho ihned pojme touha po ověněné Afrodité“. Je to interpretace zajímavá, vtípně narážející na proslulou pasáž z Iliady 11, 632nn., kde se hovoří o Nestorově poháru, ale zároveň zdůrazňující podstatně efektivnější kvalitu poháru z Ischie, který dovede vyvolávat lásku. Heubeckův výklad zůstává ovšem pouze jednou z interpretačních možností; porušené místo na začátku nápisu připouští totiž i tradiční výklad.

Poslední, 3. kapitola knihy, nazvaná „Homér a písmo“ (str. 126—184), obsahuje celou řadu pozoruhodných dílčích kapitol. V první z nich rozebírá H. problematiku rané řecké znalosti písma, jak se jeví ve světle informací plynoucích z děl archaické řecké epiky (str. 126—148), a konstatuje, že jediným jednoznačně relevantním dokladem gramotnosti je tu báje o Bellerofontovi, obsažená v 6. knize Iliady. Hovoří se tu o tom, jak tiryntský král Proitos, uvěřiv pomluvě své ženy Anteje, že ji chtěl Bellerofontés zničit, poslal Bellerofonta do maloasijské Lykie k svému příbuznému, lykijskému králi, a „zhoubné mu odevzdal značky, poté co přemnoho jich sám načrtl v složené desky“ (VI 168nn.). Další kapitola knihy se dotýká přímo doby Homérovy (str. 148—161) a autor v ní dochází na základě rozboru rané řeckých paleografických textů k oprávněnému závěru, že v 8. stol. př. n. l. existovaly již v řeckém světě dostatečné předpoklady pro písemné zachycení rozsáhlého literárního díla. Na tento komplex otázek pak navazuje — po exkurzu o některých detailních problémech homérského textu (str. 161—169) — závěrečný výklad, zabývající se otázkou, zda *Homér* (nebo snad *dva* epičtí básníci, neboť H. se kloní spíše k oddělenému autorství Iliady a Odysseje) skládal svoje eposy ústně, či je již zachycoval písemně (str. 169—184). Heubeck se v této části své studie obírá nejprve důkladně celou historií tohoto problému, zvláště Parryho teorií ústní tradice homérské epiky („oral poetry“), a dochází k tomuto závěrečnému shrnutí (181nn.):

Právě v souvislosti s novými aspekty, které přinesla do okruhu homérské otázky zmíněná teorie M. Parryho, se ukazuje, že básník Iliady, tvořící někdy v 2. polovině 8. stol. př. n. l., překročil jako první hranice mezi ústní tradicí a její literární fixací a zachytil svoje dílo v písemné podobě. I když jeho tvorba přitom vycházela ze starých

tradic epických pěvců, byla to tvorba charakterizovaná novými kvalitami i novou funkčností a prozrazovala — na rozdíl od předhomérské epické tradice, která produkovala výtvořky improvizované *ad hoc* — existenci vědomé individuální básnické koncepce. Přitom ovšem problém tzv. attické redakce homérského textu, uskutečněné údajně v 6. stol. př. n. l. za Peisistratovců v Athénách, se stává v těchto souvislostech záležitostí zcela sekundární.

Tolik tedy Heubeck závěrem. Práce je navíc opatřena rozsáhlou bibliografií k jednotlivým kapitolám a subkapitolám a to jen dokresluje důkladnost a svědomitost, s níž autor přistupoval k psaní své monografie. Ta svým širokým záběrem značně pokračuje běžnou problémovou škálou jiných svazků ediční řady *Archaeologia Homerica*, a nabývá tak charakter základní moderní příručky pojednávající o rané řecké písemné vzdělanosti.

Antonín Bartoněk

Fritz Schachermeyr, Die ägäische Frühzeit, 1. Band: Die vormykenischen Perioden des griechischen Festlandes und der Kykladen, 2. Band: Die mykenische Zeit und die Gesittung von Thera, Verlag der österr. Akad. der Wiss., Philos.-histor. Klasse. Sitzungsber., 303. u. 309. Band. Wien 1976. Stran 307 + 322.

Nestor rakouské egejské archeologie F. Schachermeyr připravil k vydání souborný přehled nových objevů z okruhu egejské prehistorie a protohistorie. Nejde však jen o pouhý soupis egejských nálezů od roku 1966, nýbrž o zasvěcený pohled do bohaté, a namnoze zatím dosti disparátně řešené problematiky raných fází egejského dějinného vývoje. Dílo je v zásadě členěno chronologicky; každé širší chronologické období je pak vnitřně rozebíráno s ohledem na nálezy v jednotlivých dílčích oblastech.

První z obou dosud vyšlých svazků obsahuje výklady jednak o egejském neolitu (str. 31—185), jednak o rané a střední době bronzové (str. 187—240, resp. 241—292). Mnoho místa je věnováno i různým okrajovým oblastem a jejich materiálnímu přínosu pro hodnocení egejského vývoje, a to zejména v souvislosti s problematikou migrací různých kmenových společenství do egejského prostoru, jež se autorovi jeví jako události klíčového významu. Výrazně se nyní prohloubily souvislosti mezi helladskou střední dobou bronzovou a jihoruskými kurganovými kulturami, a přechod mezi střední a pozdní dobou helladskou (tj. k civilizaci mykénské) se dnes ukazuje jako zcela plynulý. Postup vlivů z minojské Kréty je dnes nejvýrazněji dokumentován novými vykopávkami na ostrovech Keu a Kynthéře.

Druhý svazek je převážně věnován objevům z okruhu mykénské civilizace, a to oběma jejím ranějším obdobím (na str. 31—68) i pozdnímu období (na str. 91—197). Mezi obě tyto kapitoly je včleněn exkurs o nových objevech na Théře (str. 69—90), který má podobu zvláštní monografické studie a bude předmětem našeho podrobnějšího výkladu v závěru této recenze. Za touto náleзовou částí svazku následuje pak soubor sedmi volněji sdružených kapitol, majících rovněž charakter dílčích monografických studií, spolu se závěrečným shrnutím celého svazku (str. 201—309). Pozornosti si tu zaslouží zvláště výklady o šachtových hrobech v Mykénách, o thérské keramice, o koexistenci minojských a mykénských elementů na Krétě ve 13. stol. př. n. l. i o charakteru mykénských nálezů na Kypru. V závěru svazku podrobuje autor kritice — ve shodě s některými svými předchozími výklady — Furumarkovo schematické dělení mykénského období na rané mykénské (frühmykenisch: I A, IB, II A, II B, a zčásti i III A 1) a pozdné mykénské (spätmykenisch: zbytek III A, dále III B a III C).

Schachermeyrův výklad o výsledcích Marinatosevých vykopávek na Théře je doveden zhruba do léta roku 1976, přihlíží se v něm tedy v podstatě ke všem sedmi dosud vyšlým náleзовým zprávám Marinatosevým (Excavations at Thera I—VII [1967—1973]). Schachermeyrův zájem se tu soustřeďuje ke třem problémovým okruhům, k rozdílům mezi théským a krétským životním prostředím v pozdní době minojské, k chronologii erupce théského vulkánu a k vztahu této erupce k Platónově mýtu o Atlantidě. Podstatný rozdíl mezi minojskou Krétou a Thérou se podle jeho názoru obráží v specifice théského umění. Zejména fresková výzdoba théských příbytků, odkrytých Marinatosem u Akrotiri, se mu jeví jakoby v těsném souznění se společenským životem místních velmožů, činných asi hlavně v námořnictví. Umění théských fresek je přitom těsně spjaté s konkrétními osobami, které v tom či onom příbytku žily, a zřejmě i s jejich vlastními osobními zážitky (např. miniaturní freskový